

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-258-9-6>

Егорова Тетяна Михайлівна

завідувачка сектору Полтавського відділення

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М.С.Бокаріуса»,

м. Харків, Україна

ЗАВДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У СКЛАДІ КОМПЛЕКСНОЇ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГО-ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ФАКТАМИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Україна, як незалежна держава, у XXI сторіччі випробує не тільки військову агресію з боку Російської Федерації, а й смислову війну, основною зброєю якої є деструктивні інформаційно-психологічні технології впливу на свідомість громадян, спрямовані на ментальний розкол серед населення, розпалювання національної і релігійної ворожнечі, зміну конституційного ладу або порушення суверенітету і територіальної цілісності України, спонукання до підтримки збройної агресії РФ, схвалення окупації території України та діяльності окупаційної адміністрації, співпрацю з державою-агресором тощо.

Арсенал комунікаційних технологій, що застосовується російським агресором, включає новітні засоби маніпулятивного впливу на емоційну, когнітивну, мотиваційну, особистісну, світоглядну сфери психіки цільової аудиторії. Метою маніпулятивного впливу інформаційних технологій є тектонічні смислові зсуви у свідомості людей, які мають дві моральні системи (так звані «біконцептуали»), зміна їх культурних, особистісних цінностей та системи знань, після чого полегшується приймання рішення людиною у заданому їй напрямку [1–5].

Смислові меседжі Російської Федерації щодо «демлітаризації» та «денацифікації» України апелюють як до поколінь старшого і похилого віку, яким притаманні цінності радянського періоду, так і до української

молоді шляхом уведення нових меседжів – так званого «захисту від фашистської загрози», побудови нової економічної і політичної моделі українського суспільства (наприклад, проєкт «Новоросія») тощо.

Російський агресор, проводячи збройну окупацію української території, одночасно вигадує штучні, фіктивні, пропагандистські політичні терміни, імплантуючи в індивідуальну свідомість українських людей російську ідеологічну матрицю, яка поширюється у засобах масової комунікації (в інтернет-ресурсах, телекомунікаціях, ЗМІ та ін.), та подеколи у закладах освіти.

Виявлення масованої інформаційної інтервенції Російської Федерації у культурний, освітній, медіа-, інтернет просторах України потребує професійного застосування спеціальних знань у галузях лінгвістики, психології, психолінгвістики та ін.

Враховуючи те, що стаття 111–1 КК України є новелою в українському законодавстві [6], з перших днів війни з російським агресором у ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» проводяться комплексні судові психолого-лінгвістичні експертизи, призначені у кримінальних провадженнях за фактами колабораційної діяльності. Відповідно до диспозиції статті 111–1 КК України, комплексна психолого-лінгвістична експертиза передбачає дослідження смислової спрямованості інформаційного послання щодо заперечення збройної агресії РФ проти України, закликів, схвалення і підтримки тимчасової окупації частини території України, дій російського агресора і окупаційної адміністрації; пропаганди співпраці з РФ та невизнання державного суверенітету України, а також встановлення психологічно деструктивних прийомів транслявання аудиторії інформаційних повідомлень за указаним змістом.

На вирішення експерта-психолога у складі комплексної психолого-лінгвістичної експертизи ставляться такі питання (орієнтовний перелік):

– чи містяться у наданих на дослідження матеріалах непрямі (імпліцитні) або прямі спонування з боку громадянина П.І.Б. до мотивувальної сфери реципієнтів щодо заперечення збройної агресії проти України, утвердження тимчасової окупації частини території України, підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних

формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України;

– чи містяться у наданих на дослідження інтерв'ю, виступах П.І.Б. комунікативні засоби маніпулятивного характеру? Якщо так, чи можуть виявлені засоби маніпулятивного характеру потенційно вплинути на свідомість, емоційний стан, систему знань, ставлення, соціальні установки певних категорій аудиторії до інформації, поданої в інтерв'ю та виступах автора;

– чи можуть висловлювання П.І.Б., що зафіксовані на зображеннях із текстами, цитатами, коментарями, які є предметом експертного дослідження, психологічно вплинути на користувачів (слухачів, глядачів, читачів) з метою зміни свідомості, системи цінностей та світогляду в напрямку підтримки, заперечення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, підтримки рішень та/або дій збройних формувань, та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Дослідження мовного повідомлення починається з вивчення експертом-лінгвістом його об'єктивного змісту, структурної форми та видів (ствердження, заклик, погрози та ін.), зафіксованих у досліджуваному текстовому матеріалі. На підставі результатів лінгвістичної частини дослідження експерт-психолог вирішує завдання щодо комплексу вербальної і невербальної продукції в аспекті його впливу на сприймання трансльованої інформації, її деструктивного впливу на емоційну, когнітивну, мотиваційну сфери психіки, спонукання до певних дій.

Найпоширенішими психологічно деструктивними прийомами є маніпуляція та її різновиди, які характеризуються прихованим впливом на свідомість і емоції людини з метою формування думок, почуттів і дій, бажаних для маніпулятора. Маніпуляція завжди має

організований, цілеспрямований та спланований характер, зберігаючи в адресата ілюзію самостійності рішень.

Значний інформаційно маніпулятивний потенціал має віртуальна комунікація, завдяки якій реалізується зв'язок між будь-якими користувачами мережі, у будь-який час та з будь-якого місця, а кількість комунікантів є необмеженою. З урахуванням публічності віртуальної комунікації, інформаційні повідомлення імпліцитно передбачають цілеспрямований вплив на певну спільноту (невизначене коло осіб) задля досягнення провідної мети, проголошеної у доповіді. Такі повідомлення публікуються і поширюються у соціальних мережах, месенджерах, у пропагандистських відеороліках, у виступах, тому соціальні мережі є потужним інструментом психологічного впливу на думки, психічний стан, соціальні установки і стереотипи користувачів інтернет-мережі. Серед досліджуваних матеріалів найбільш психологічно інформативними є скріншоти, наприклад:

ШТАБ ХАРЬКОВСКОГО ДВИЖЕНИЯ СОПРОТИВЛЕНИЯ!!!

**МЫ ЗАСТАВИМ ПРЕСТУПНИКОВ
ДЕРЖАТЬ ОТВЕТ ЗА ВСЕ ИХ ЗЛОДЕЯНИЯ**

Сприймання інформації в указаному скриншоті здійснюється завдяки невербальним та вербальним сигналам (політекст або мультитекст), утворюючи єдине комунікаційне поле, в якому аудиторії, завдяки комплексу маніпулятивних прийомів (з огляду на формат тез, наведення переліку таких прийомів не є доречним), за допомогою візуальних сигналів транслюються характеристики українських військових як злочинців та неминучість їх покарання. Такий політекст апелює до емоційної, когнітивної та мотивувальної сфери реципієнтів, формуючи штучно привнесений смисл щодо російських військових як таких, хто вершить відплату.

У цілому, порядок комплексного психолого-лінгвістичного дослідження характеризується множиною взаємозв'язаних лінгвістичних і психологічних ознак, – що дозволяє інтегрувати спеціальні фахові знання з метою вирішення поставлених завдань стосовно об'єктивного змісту інформаційних повідомлень, наявності спонукань (прямих і непрямих), структурної форми висловлювань (твердження, судження, заклики, погрози тощо), наявності (або відсутності) засобів комунікації маніпулятивного характеру та їх потенційного впливу на зміни поведінки аудиторії, емоційного стану, системи знань та ставлення до певних подій, що транслюються аудиторії (в аспекті статті 111–1 КК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lakoff G. Thinking points. Communicating our American values and vision. New York, 2006, p. 33.
2. Кара-Мурза С.Г., Манипуляция сознанием. Київ : Оріяни, 2000, 448 с.
3. Магда Є. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 138-142.
4. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків : Віват, 2015, 304 с.
5. Почепцов Г. Войны новых технологий. Харьков : Фолио, 2020. 601 с.
6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (у ред. від 10.06.2018). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 14.06.2022).